

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Irena Kepeski

**Medgeneracijske spremembe
v socialnem kapitalu**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Irena Kepeski

Mentorica: izr. prof. dr. Hajdeja Igljč

**Medgeneracijske spremembe
v socialnem kapitalu**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Medgeneracijske spremembe v socialnem kapitalu

Socialni kapital je nujen za delovanje družbe, saj pomaga pri reševanju individualnih in kolektivnih problemov. Družba, za katero je značilna visoka stopnja socialnega kapitala, je bolj uspešna in učinkovita kot nezaupljiva družba. Posamezniki, ki se znajdejo v težavah, le-te bolje rešujejo, če imajo visoko stopnjo socialnega kapitala. Po mnenju nekaterih avtorjev stopnja socialnega kapitala v zahodnih demokracijah v zadnjih nekaj desetletjih upada, na kar vplivajo predvsem medgeneracijske spremembe. Vsaka naslednja generacija manj zaupa »drugim ljudem na splošno«. V Sloveniji sicer ta stopnja v devetdesetih letih narašča, kar je posledica optimizma, upanja na boljšo prihodnost, boljšega socioekonomskega stanja in enakomernejše porazdelitve ekonomskih dobrin v drugi polovici devetdesetih let, vendar je zanj še vedno značilna nizka stopnja zaupanja. Po mnenju Ingleharta (1997) življenje v blaginji spodbuja razvoj postmaterialističnih vrednot, življenje v pomanjkanju pa materialističnih vrednot, kar vpliva na socialni kapital in socialno zaupanje prihajajočih generacij. Nenehno smo torej priča spremembam, ki so večinoma posledica generacijskih sprememb. Medgeneracijske spremembe v socialnem kapitalu vplivajo tako na stopnjo zaupanja kot tudi na participacijo ljudi v družbi. Kljub temu da je težko predvideti, v katero smer se bo stopnja socialnega kapitala premikala, je višanje socialnega kapitala bistveno za razvoj družbe.

Ključne besede: generacijske spremembe, socialni kapital, zaupanje, participacija, postmaterializem

Intergenerational changes in social capital

Social capital is essential for the functioning of society since it helps in solving collective problems. A society that has a high degree of social capital is more successful and effective than an untrusting one. Individuals who find themselves in trouble, are better in resolving their problems if they have high level of social capital. According to some authors, in the past few decades, the level of social capital is declining in the western democracies, which is influenced by the intergenerational change. Each succeeding generation trust less »other people in general«. In Slovenia, the rate of trust is increasing during the nineties as a result of optimism, hope for a better future, better socioeconomic status and a more even distribution of economic goods in the second half of the nineties, but it is still characterized by low trust. According to Inglehart (1997) living in prosperity encourages the development of postmaterialistic values, but living in scarcity increases materialistic values, which has further influence on social capital and social trust of next generations. We witness changes that are mostly a result of generational change. Intergenerational changes in social capital affect the level of social trust and participation in social life. Although it is difficult to predict in which direction the level of social capital will move, increasing social capital is crucial for the development of society.

Key words: generational changes, social capital, trust, participation, postmaterialism

KAZALO

1	UVOD	5
2	SOCIALNI KAPITAL IN SOCIALNE VEZI	7
3	DANAŠNJE GENERACIJE	9
4	MEDGENERACIJSKE ZAMENJAVE, SPREMEMBE IN DRUŽBENA VKLJUČENOST	10
	4.1 Generacijski učinki in življenjski cikel	10
	4.2 Razlike med generacijami in družbena vključenost	10
5	SPREMEMBE V STOPNJI ZAUPANJA SKOZI ČAS	15
	5.1 Medgeneracijske spremembe v stopnji zaupanja	15
	5.2 Primer nezaupanja in slabega socialnega kapitala	18
	5.3 Razmere v Sloveniji	19
6	KAKO MEDGENERACIJSKA ZAMENJAVA VPLIVA NA SPREMEMBE VREDNOT?	20
	6.1 Materializem, postmaterializem in medgeneracijske spremembe	20
	6.2 Zakaj in kje prihaja do premika?	24
	6.3 Postmaterializem in socialni kapital	27
7	DRUŽBENA PARTICIPACIJA IN PROSTOVOLJSTVO	30
	7.1 Prostovoljne organizacije v Sloveniji	31
8	SKLEP	33
9	LITERATURA	36

1 UVOD

Torej, zakaj sem sploh izbrala takšno temo in za kaj sploh gre? Gre za to, da že več let opazujem stare starše in se sprašujem, v čem smo si tako različni. Pa ne govorim o tem, da so starejši, ampak o njihovem načinu življenja. Že od majhnega poslušam različne zgodbe, ki mi jih pripoveduje babica, seveda takrat so se mi zdele le zelo zanimive, danes pa opažam, da je njihova generacija v naših letih živela popolnoma drugačno življenje. Tukaj ne gre le za mobitele, televizijo in računalnike, čeprav ne izključujem dejstva, da tudi te tako ali drugače vplivajo na socialni kapital in spremembe. Govorim o njihovi iskreni predanosti družini, prijateljem in nenazadnje državi, o tesni povezanosti, neizmernem zaupanju in optimizmu. Seveda so živeli v drugačnih časih, zaznamovala jih je vojna, trdo delo, pa vendar menim, da ne gre le za to. Seveda ne moremo zanemariti, da vojna povezuje ljudi, da je bil politični sistem takrat drugačen, ampak njihove temeljne vrednote se niso spremenile tudi po vojni, tudi vse do danes ne. Pa vendar, nekoč vse ni bilo boljše, kot je danes, nekatere stvari se izboljšujejo, druge slabšajo. Časi se spreminjajo. Prihajamo v dobo postmaterializma, oportunitizma, postmodernizma, ali pač? Torej zakaj je prišlo do takšnih sprememb, v čem se te kažejo?

Mladi in stari se razlikujejo po številnih vrednotah, vedno so se in vedno se bodo. Ljudje se spreminjamo, s tem tudi naše vrednote, prepričanja, znanja in pogledi na svet. Pa vendar le razlika med mladimi in starimi ni tista, ki povzroča temeljne spremembe. Ne gre samo za to, da se mladi in stari razlikujejo, predvsem gre za to, da se med seboj razlikujejo celotne generacije in da bodo tudi tisti stari, ki so nekoč bili mladi, drugačni od katere druge generacije. Takšne razlike večinoma povzročajo ekonomske in politične spremembe ter vojne in podobno, prav tako pa ne smemo pozabiti na celoten spekter manjših sprememb, ki imajo dolgoročno ogromen vpliv na ljudi. Tukaj gre za celotno generacijo, ki se je tako ali drugače spremenila in za seboj potegnila še vrsto drugih sprememb. Kot sem že omenila, me na tej točki najprej zanima, kje in kdaj se te spremembe kažejo ter zakaj največkrat do njih prihaja. Spremembe opazimo največkrat pri mladih, saj so polni zagona in revolucionističnega duha. Pri različnih generacijah mladih lahko tako opazimo ogromne razlike, že če pogledamo samo nekaj desetletij nazaj. Da bi lažje odkrila, kako in na kateri točki prihaja do sprememb ter kako se kažejo, se bom v diplomskem delu osredotočila na določene vrednote, predvsem na zaupanje in družbeno participacijo, da bi lažje razumela, kako medgeneracijske spremembe in socialni kapital vplivata drug na drugega. Seveda ni naključje, da vsi govorijo o zaupanju, saj

je to temelj odnosov, tako v zasebni kot v javni sferi. Na primeru materializma in postmaterializma bom prikazala, zakaj in v kakšni meri prihaja do razlik med generacijami in ali je res, da medgeneracijske spremembe vplivajo na spremembe vrednot, v tem primeru na cel spekter vrednot, ki so značilne za postmaterializem.

Skozi vsa ta vprašanja oziroma odgovore bom skušala utemeljiti in podpreti svojo hipotezo, da medgeneracijska zamenjava vpliva na spremembe v socialnem kapitalu. Če to prenesemo na primer zaupanja, ali enostavno na spremembe vrednot kot takšnih, lahko vidimo, da imajo različne generacije, če pogledamo samo 50 let nazaj, nekoliko drugačen odnos do soljudi ter relativno spremenjene vrednote in prepričanja. Skozi diplomsko delo bom, predvsem na podlagi že obstoječe literature in njene primerjave, poskušala prikazati, kako so to problematiko raziskovali drugi avtorji in do kakšnih zaključkov so prišli. Osredotočila se bom na njihove raziskave in sklepe, ob tem pa bom v besedilo vpletla še svoje opazke in izkušnje. Rada bi torej predstavila generacijske analize, zakaj so koristne in kako se delajo, ter primer le-teh. Najbolj se bom osredotočila na dela Ingleharta, Putnama, Halla, Uslanerja in drugih. V delih diplomskega dela, kjer pa bom izpostavila tudi Slovenijo, se bom naslanjala predvsem na dela Iglīčeve, Rusa, Toša, Malnarjeve in drugih.

2 SOCIALNI KAPITAL IN SOCIALNE VEZI

Socialni kapital označuje vključenost posameznika ali kolektivnih akterjev v družbena omrežja. Določeni cilji in projekti zahtevajo sodelovanje ter podporo okolja, in če sta si ju posameznik ali skupina sposobna pridobiti, govorimo o visoki stopnji socialnega kapitala. Ta pa je prav tako povezan s kvaliteto odnosov. Socialni kapital lahko nadomesti naš siceršnji primanjkljaj, zato zelo dobro vpliva tako na posameznike kot tudi na skupnosti in celo narode. Družbene vezi nas krepijo zdravstveno, finančno in seveda intelektualno. Življenje brez socialnega kapitala ni lahko za nikogar, ne glede, od kod je, kakšen je ter s čim se ukvarja. Visoka stopnja zaupanja in družbene vključenosti sta ključna za uspešno življenje. Socialni kapital pomaga ljudem pri lažjem reševanju kolektivnih problemov. Ljudem bi bilo lažje, če bi sodelovali in bi vsak opravil svoj del dolžnosti. Vendar pa je problem v tem, da včasih posamezniki menijo, da imajo več koristi, če zmanjšajo svojo odgovornost za ceno, da drugi opravijo njihov del dolžnosti. Če pa bi vsi razmišljali tako, nihče ne bi prevzel dela drugega in vsem bi bilo slabše, kot če bi vsak prispeval svoj del dolžnosti (Putnam 2000, 287–9).

Socialni kapital prav tako omogoča skupnostim, da dobro delujejo. Tam, kjer si ljudje zaupajo, so vredni zaupanja, in kjer nenehno sodelujejo med seboj, je cena vsakdanjih poslov in socialnih transakcij nižja. S tem socialni kapital vpliva tudi na ekonomski kapital. Socialni kapital prav tako izboljšuje posameznikovo zavest, kar se posledično odraža tudi na sami družbi. Tudi, če imamo človeški kapital, ta ni vedno dovolj, saj je socialni kapital tisti, ki nas dodatno izpolnjuje in nam lajša življenje v skupnosti. Zato sta zaupanje in participacija v družbi pomembna, saj bomo na ta način nadgrajevali naš socialni kapital in s tem omogočili uspešno življenje v prihodnosti tudi za prihajajoče generacije (*ibidem*). Socialni kapital se ustvarja in prenaša skozi kulturne mehanizme, kot so tradicija, zgodovina pa tudi religija (Fukuyama 2000, 40).

Zaupanje nam pomaga reševati konflikte z ljudmi, s katerimi se ne strinjamo in s katerimi imamo zelo malo skupnega. Temelj socialnega kapitala je večja družbena produktivnost, ker omogoča socialna omrežja in vezi, kjer je to najbolj potrebno (Uslaner 2002, xi).

Skupina, v kateri prevladuje zaupanje, je sposobna doseči veliko več, kot skupina, v kateri zaupanja ni. V socialnem kapitalu prevladujejo norme, ki so za ljudi ključnega pomena, saj jim pomagajo pri medsebojnem sodelovanju (Coleman 1988, 102–6).

Glavna ideja teorije o socialnem kapitalu je, da imajo socialne vezi vrednost. Socialni stiki torej vplivajo na produktivnost tako posameznikov kot skupin. Socialni kapital se nanaša na

stike med posamezniki, na socialne mreže in norme vzajemnosti ter zanesljivosti, ki iz njih nastanejo (Putnam 2000, 19–21). Družba, za katero je značilna generalizirana recipročnost, je zagotovo bolj uspešna, kot nezaupljiva družba. Zanesljivost je ena glavnih gonil družbenega življenja. Pomembno se je zavedati, da se socialna omrežja, in s tem povezane norme recipročnosti, pojavljajo v različnih oblikah z različno uporabo. Tako kot družina predstavlja določeno obliko socialnega kapitala, jo predstavljajo tudi prijatelji, sodelavci, internetne skupine in civilne organizacije, ki jim pripadamo.

Socialni kapital je sestavljen iz treh razsežnosti. Prva je, kot navedeno, zaupanje, ne le znancem, ampak tudi tujcem. Druga je združevanje, ki je tesno povezano z zaupanjem in omogoča neposredno sodelovanje, katerega posledica je uresničevanje interesov, ki so zunaj dosega individualnih akcij. Spoštovanje norm ali civilnost je rezultat prejšnjih razsežnosti (Štulhofer in Rimac 2004, 4).

Socialni kapital pa žal nima samo pozitivnih posledic. Nekatere študije kažejo na temno stran socialnega kapitala, na t. i. slabi socialni kapital, katerega posledica so lahko socialna netoleranca ali nezaupanje in nezadovoljstvo (Deth in Zmerli 2010, 637-8).

3 DANAŠNJE GENERACIJE

Glede na to, da bom v nadaljevanju govorila o različnih generacijah, bi na tej točki rada razložila, za katere generacije dejansko gre. Avtorji različno opredeljujejo generacijske kohorte, predvsem glede na potrebe določene raziskave. V tem poglavju bom izpostavila delitev, ki se mi zdi za dano temo primerna.

Danes, bi lahko rekli, da na svetu sobivajo štiri splošne generacije, ki tako ali drugače sooblikujejo našo družbo, in sicer: dolga generacija (veterani ali starejša generacija), baby boom generacija, generacija X in tako imenovana generacija Y (prihajajoči oziroma naslednji). Baby boom generacija, torej generacija ljudi rojenih med letom 1946 in 1964, je danes najštevilnejša. Ta generacija je odraščala v ekonomsko dobrih časih, za razliko od njenih staršev, ki so si za svoje otroke želeli dobrih življenjskih razmer, kar je vplivalo na obrnjenost vase in individualizem boomerjev (Kunreuther 2003, 451–3). Njihovi starši ali pripadniki dolge generacije, rojeni med 1922 in 1945, so tako imenovani veterani ali otroci vojne. Na vrednote dolge generacije je močno vplival njihov unikatni življenjski potek, na katerega je 2. svetovna vojna pustila močan pečat, saj je (pre)oblikovala njihov pogled na svet. Zelo pomembno pri tej generaciji je, da imajo najvišjo stopnjo zaupanja od vseh sedaj živečih generacij. Generacija X predstavlja otroke baby boom generacije, rojene med leti 1965 in 1980. Na njih sta precej vplivali inflacija in stres njihovih staršev ob izgubah služb in lahko bi rekli, da so v ekonomskem pogledu konservativni. Ne zaupajo institucijam in radi vlagajo v svoj razvoj. Sledijo jim naši najmlajši prebivalci oziroma generacija Y, rojena med 1981 in 2000. Ta generacija, ki ji tudi sama pripadam, je odraščala v času visoko tehnološke (*high tech*) revolucije, ki je seveda na njih pustila velike posledice. Kot bomo v nadaljevanju videli, lahko vrednote generaliziramo glede na posamezne generacije. Skratka, vsaka generacija ima lastne vrednote in karakteristike. Vsako generacijo so zaznamovali določeni dogodki, vplivi, tehnološki razvoj, ki so pripomogli k njihovem oblikovanju. Ne glede na spremembe in velike razlike med samimi njimi, vse te generacije danes uspešno sobivajo in skupaj tvorijo prihodnost (Woodruff 2010).

4 MEDGENERACIJSKE ZAMENJAVE, SPREMEMBE IN DRUŽBENA VKLJUČENOST

Socialne vezi so torej zelo pomembne, vendar kot bomo videli v naslednjih poglavjih, po mnenju nekaterih avtorjev, stopnja zaupanja oziroma stopnja socialnega kapitala z leti upada. Na tej točki bi rada izpostavila pomen medgeneracijskih sprememb v socialnem kapitalu. To poglavje bo nekakšna razlaga, oziroma odgovor na vprašanje, ali se ljudje različnih starosti obnašajo drugače zaradi njihove trenutne starosti (življenjski cikel) ali zaradi tega, ker pripadajo različnim generacijskim kohortam.

4.1 Generacijski učinki in življenjski cikel

Seveda brez raziskav in dokazov ne moremo kar tako razlikovati med življenjskim ciklom (učinki življenjskega cikla) in generacijskimi učinki. Če pa spremljamo razvoj določene kohorte več let, lahko lažje razlikujemo med obema. Življenjski cikel pomeni, da se posameznik spreminja, družba kot celota pa ne. Generacijski učinki pa pomenijo, da se družba spreminja, četudi se posameznik ne. S primerjalno analizo skozi več desetletij lahko spremljamo kohorte in njene člane, kako se premikajo skozi različne faze v življenju. Če imajo kohorte, ki si sledijo, enake vzpone in padce v času staranja, lahko rečemo, da gre za življenjski cikel. Če pa jih nimajo, je velika verjetnost, da so razlike med njimi posledica generacijskih učinkov (Putnam 2000, 248). Tudi Uslaner (2002, 63) daje prednost generacijam proti življenjskemu ciklu. Pravi, da se življenjskega cikla ne more povsem izločiti, vendar da imajo generacijski učinki večjo moč.

Do sprememb nekaterih vrednot ne prihaja povsod, ampak le v razvitih državah. Če bi šlo za spremembe v življenjskem ciklu in ne za medgeneracijske spremembe, bi do sprememb prihajalo v vseh družbah, ne le v razvitih (Inglehart in Welzel 2005, 94).

4.2 Razlike med generacijami in družbena vključenost

Tukaj se ne smemo spraševati, koliko so ljudje trenutno stari, ampak kdaj so bili mladi. Putnam (2000, 251–5) pravi, da so v raziskavo, v Združenih državah Amerike (ZDA), vključili različne kohorte, ki so jih analizirali in anketirali v povezavi s socialnim kapitalom in

družbeno vključenostjo (*civic engagement*). Ugotovili so, da imajo starejše generacije, rojene v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, visoko in relativno stabilno stopnjo družbene vključenosti in socialnega kapitala, vendar se že pri rojenih v tridesetih letih opazijo znaki upada družbene vključenosti. Pri baby boom generaciji in tudi t. i. generaciji X, se trend upadanja nemoteno nadaljuje, saj je vsaka naslednja generacija manj vključena v skupnost kot prejšnja. Generacije, rojene v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, so skoraj dvakrat bolj vključene v družbene organizacije kot generacije rojene v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, oziroma generacije njihovih vnukov in vnukinj. V primerjavi z mlajšo generacijo omenjena starejša generacija dvakrat bolj zaupa drugim ljudem. Prav tako so starejši skoraj dvakrat bolj zainteresirani za politiko in se udeležujejo volitev. Enaka razlika se kaže pri družbeno koristnih projektih.

Starejša generacija, rojena približno med leti 1910 in 1940, ki je bolj vključena v družbene dejavnosti in je bolj zaupljiva, je imela slabše življenjske pogoje kot poznejše generacije, preživela je 2. svetovno vojno, imela slabšo izobrazbo, vendar je bila po vojni bolj vključena v javno sfero, se bolj udeleževala volitev in prostovoljnih del, več brala in nasploh več ponujala drugim. Zagotovo je imela baby boom generacija drugačno življenje, saj je bila vzgajana po vojni, ko so bile razmere precej drugačne. V sedemdesetih in osemdesetih letih je bila ta generacija izpostavljena določenim t. i. anti-družbenim dejavnikom, ki so imeli pozneje velik vpliv na njen nadaljnji razvoj in njeno slabšo družbeno vključenost. Na upad generacijske vključenosti je vplivalo več dejavnikov. Povojni naval na fakultete, je na nek način vplival na upad vključenosti v politično in družbeno sfero, do česar v nasprotnem primeru morda ne bi prišlo. Seveda ne smemo zanemariti prihoda novih tehnologij, na primer televizije, ki je močno zmanjšala kontakt med ljudmi. Na tej točki je potrebno poudariti, da je starejša generacija odraščala brez televizije, generacije, ki so ji sledile, pa ravno nasprotno. Bolj kot je bila določena generacija izpostavljena televiziji v času odraščanja, nižja je stopnja družbene vključenosti v odraslosti. Medtem ko so se generacije zamenjale, oziroma sta baby boom in X-generacija postali prevladujoči, je občutno upadla stopnja družbene vključenosti. Generacijske analize kažejo, da se bo ta upad v prihodnosti še nadaljeval (*ibidem*).

Hall (1999, 433) ugotavlja, da Angleži ne glede na to, da gledajo televizijo v povprečju dve uri in pol na dan, še vedno živijo povsem normalno družabno življenje, kot so ga živeli leta 1950.

Na zmanjšanje zaupanja v ZDA, predvsem v institucije, je pomembno vplivalo dogajanje v šestdesetih letih. Vojna v Vietnamu in gibanja za človekove pravice (*civil rights movements*) so se dogajala, ko je bila večina baby boom generacije v puberteti. Gibanja so se začela, ko je

bilo zaupanje na vrhuncu. Boj za človekove pravice sicer ni bil lahek, je pa gradil vezi med različnimi ljudmi in bil za mnoge temelj za še večje zaupanje. Na nekatere je vse to sicer vplivalo obratno, vendar je bil splošni učinek na zaupanje pozitiven. Baby boom generacija je odraščala v času gibanj za človekove pravice, kar je na njej pustilo značilen pečat, saj se povečana stopnja zaupanja kaže predvsem v tolerantnosti do drugačnih skupin. Verjetno so vsi ti dogodki vplivali na to, da so mlajše generacije manj zainteresirane za politiko, se manj udeležujejo volitev in ne izražajo političnega mnenja. Skratka, te generacije, v primerjavi s starejšimi generacijami, zavračajo norme in institucije, ki so jedro političnega sistema, katerega del so (Uslaner 2002, 160–2).

Mlajše generacije so nedvomno rasle v bolj liberalnem okolju, z manj avtoritete, manj patriotizma. Te generacije so označene kot visoko individualistične, bolj samostojne in bolj cenijo vrednote kot pravila. Zelo so tolerantne do drugačnosti, imajo manj predsodkov in so manj vsiljive do drugih. Res pa je, da podatki na osnovi socialnega kapitala in družbene vključenosti kažejo, da so predstavniki manj zaupljivi, manj pomagajo v družbi, manj jih je prostovoljcev in so manj človekoljubni. To se je začelo že z baby boom generacijo in nadaljevalo z generacijo X (Putnam 2000, 257–9).

Generacijska zamenjava, je kot vidimo, zelo pomemben faktor pri spreminjanju določenih vrednot in navad. Pa vendar nima enake vloge, oziroma učinka, na vseh področjih družbene in socialne vključenosti. Upad na področju politične participacije, družbenih dejavnosti in socialnega zaupanja gre pripisati skoraj izključno generacijski zamenjavi. To pomeni, da so v teh primerih socialne spremembe povzročile razlike med generacijami, ne le spremembe navad posameznikov. Zaradi tega so učinki teh sprememb in spremembe nasploh bolj postopne in niso takoj vidne (Putnam 2000, 265–6).

Pa vendar ni čisto vse tako, kot se zdi, ni vse toliko slabše, kot je bilo. Namreč, če primerjamo generacijo X s starejšo generacijo, rojeno pred letom 1946, je res, da starejša generacija približno dvakrat bolj čuti pripadnost soseski, lokalnemu združenju, cerkvi in nekaterim organizacijam. In seveda jasno je, da pomenijo mlajšim generacijam internetne vezi veliko več. Vendar mlajšim generacijam družina in prijatelji prav tako pomenijo ogromno in so za njih na prvem mestu. Mlajše generacije enostavno ne čutijo močne pripadnosti do nekaterih družbenih institucij. Močne vezi so še vedno zelo ohranjene, čeprav te ne segajo več v širšo družbo, ampak so koncentrirane na ožjem področju (*ibidem*, 274–5).

Menim, da so bili časi, v katerih so odraščali naši predniki, drugačni, tudi stanovanjske četrti in velikosti mest so bile različne, zato je danes težko primerjati pripadnost določenim

lokalnim organizacijam, ki so bile takrat verjetno nekaj drugega in so bile tam iz drugega razloga.

Ob vseh teh spremembah, ki so na prvi pogled videti kot spremembe na slabše, ne smemo pozabiti, da so novejšje generacije dosegle ogromno pri pravicah žensk, etničnih pravicah, pravicah otrok in nasploh pravicah ljudi. Današnja družba je daleč bolj demokratična in neobsojajoča, kot je bila. To in še mnoge druge značilnosti so pozitivne lastnosti, na katerih mlade generacije gradijo in k čemur stremijo.

Hall (1999, 419–40) nam omogoča pogled iz drugega zornega kota. Raziskave v Veliki Britaniji (VB) nakazujejo na nekoliko drugačen trend. V 50. letih sta tako ZDA kot VB imeli zelo močno »družbeno kulturo«, z visoko stopnjo socialnega zaupanja, vključenosti v družbene organizacije in politične participacije. Kot lahko opazimo se je ta trend v ZDA močno spremenil v VB pa temu ni tako. Hall stopnjo socialnega kapitala v VB razlaga skozi vključenost v prostovoljne organizacije. Splošno gledano je opaziti močan porast v številu prostovoljnih organizacij kot tudi v številu vključenih v njih, kar bom podrobneje razložila v zadnjem poglavju. Poudarja pa, da pri socialnem kapitalu ne smemo pozabiti na t. i. neformalno družabnost. Prav tako pa so zelo pomembne mreže, ki nastanejo pri medosebnih stikih v neformalnem druženju s prijatelji, sosedi in drugimi. Podatki kažejo, da se je od leta 1961 zaradi krajšega delavnika močno povečala količina prostega časa, kar vpliva tudi na socialni kapital. Predpostavka, da so ljudje bolj individualistični in da preživljajo več časa doma, v tem primeru ne drži, saj raziskava kaže, da ljudje preživijo več časa zunaj domačega okolja kot nekoč. Število ljudi, ki preživljajo čas v gostilnah se je od leta 1950 do leta 1986 močno povečalo, predvsem če opazujemo žensko populacijo. Socialno zaupanje je tudi v VB med leti 1959 in 1980 nekoliko upadlo. Kljub temu pa je stopnja socialnega kapitala precej podobna kot je bila. Trend upadanja kot v ZDA se v VB torej (še) ni pojavil.

Razlik med ZDA in VB torej ne smemo zanemariti, zato bom v prihajajočem poglavju na podlagi raziskav Halla (1999) in Ingleharta (1997) poskušala razložiti zakaj je situacija v VB drugačna kot v ZDA, ter izpostaviti pozitiven vpliv izobrazbe in postmaterializma na socialni kapital.

Mlajše generacije, tudi na Kitajskem, kažejo premik od tradicionalnih k modernim vrednotam v procesu socialne transformacije. Bolj so sekularne kot starejše. Kot smo videli že prej, je tem generacijam neprimerljivo bolj pomemben osebni razvoj (*self-development*) kot prispevek državi ali družbi. Prav tako so te generacije bolj individualistične in živijo bolj po svojih željah, kot da bi se ozirale na druge (Sun in Wang 2010).

V Sloveniji je situacija zagotovo nekoliko drugačna kot v Ameriki, vendar so določeni vzorci zagotovo vsaj podobni. Druga svetovna vojna je vsekakor, tako ali drugače, zaznamovala skoraj ves svet. Komunistični sistem v Sloveniji je vplival tako na starejšo generacijo kot pozneje na odraščanje baby boom generacije. Generacijo X pa je zaznamovala vojna v devetdesetih ob razpadu Jugoslavije. Dogajanje na območju Slovenije je vsekakor vplivalo na razlike med Slovenijo in drugimi zahodnimi državami. V nadaljevanju naloge bom poskušala vključiti tudi Slovenijo in razložiti, kako je z zaupanjem in socialnim kapitalom pri nas, prav tako pa bom to poskušala povezati z medgeneracijskimi spremembami.

5 SPREMEMBE V STOPNJI ZAUPANJA SKOZI ČAS

Tukaj bom govorila o zmanjšanju stopnje zaupanja, nanašajoč se zgolj na socialno zaupanje, ki je za tovrstno tematiko zelo pomembno. Splošno je znano, da je jedro socialnega kapitala načelo splošne recipročnosti. Gre za to, da naj bi človek naredil nekaj za sočloveka brez pričakovanj, da bi ta nemudoma naredil nekaj za povračilo, celo, ne da bi se sploh poznala, a vedoč, da bo slej ali prej on naredil nekaj zanj ali nekoga drugega. Na podlagi tega je potrebno poudariti, da je zaupanje ključnega pomena, ko govorimo o socialnem kapitalu in njegovih medgeneracijsko spreminjajočih se vrednotah.

Zaupanje je pričakovanje, ki ga najdemo v skupnosti, v kateri prevladuje pošteno in kooperativno obnašanje, zasnovano na pravilih in normah, ki so jih sprejeli člani te skupnosti. Socialni kapital pa je zmožnost, ki izhaja iz stopnje zaupanja v družbi ali posameznih delih te družbe (Fukuyama 2000, 40–1). Zaupanje igra pomembno vlogo v oblikovanju socialnega kapitala, predvsem pa je vrednota, ki nam pomaga reševati nesoglasja s tistimi, s katerimi se o določenih stvareh ne strinjamo, prav tako pa tudi s tistimi, s katerimi imamo le malo skupnega. Zaupanje, po mnenju mnogih, predstavlja osnovo za družbeno vključevanje. Ločimo med dvema vrstama zaupanja. Na eni strani poznamo generalizirano zaupanje, kar pomeni, da lahko zaupamo čisto vsem, na drugi strani pa partikularizirano zaupanje, zaupanje le ljudem, ki jih dobro poznamo (Uslaner 2002, 54).

5.1 Medgeneracijske spremembe v stopnji zaupanja

Zaupanje je ena najbolj stabilnih vrednot, vendar je kljub temu od šestdesetih »boom« let, stopnja zaupanja močno upadla. Od 58 odstotkov se je stopnja zaupanja do leta 1996 zmanjšala na le 36 odstotkov v ZDA. Kolektivni upad zaupanja je posledica generacijske zamenjave, vendar se Uslaner (2002, 160) še vedno sprašuje, zakaj mladi zaupajo manj kot stari.

Večina Američanov verjame, da danes živijo v manj zanesljivi družbi kot njihovi starši. Leta 1952 je bilo ljudstvo razdeljeno na pol glede vprašanja, ali je družba še vedno tako poštena, kot je bila v preteklosti. Leta 1998, po več kot štiridesetih letih, pa je le 25 odstotkov ljudi menilo, da je družba enako poštena, kot je bila v preteklosti.

Pretekle raziskave nam vsaj v določeni meri dajejo vpogled v tovrstno problematiko, s primerjanjem občutkov ljudi danes, in tem, kako so v preteklosti, tiste generacije odgovarjale

na to vprašanje. Rezultati v ZDA kažejo, da je socialno zaupanje naraščalo od srede štiridesetih let dvajsetega stoletja do sredine šestdesetih in doseglo vrh leta 1964, enako kot tudi mnoge druge stopnje socialnega kapitala. Američani srednjih let so v šestdesetih letih dvajsetega stoletja verjetno živeli v bolj zaupljivi družbi, kot je bila tista, v kateri so sami odraščali. Po sredini šestdesetih let pa se je, kot Putnam navaja, takšen tok dogajanja začel obračati v drugo smer, saj se je začel dolgoročen upad socialnega zaupanja. Vsako leto vse manj ljudi meni, da lahko zaupajo večini ljudi. Če sta splošna vzajemnost in socialno zaupanje družbeni gonili, potem se današnje generacije srečujejo z več trenji v vsakdanjiku, kot so se naši stari starši. Ta upad socialnega zaupanja pa je, kot kaže, pri prihajajočih generacijah še hitrejši kot pri ostalih, še posebej po letu 1985. Večino, ali celoten upad, socialnega zaupanja po letu 1960, lahko pripišemo generacijski zamenjavi. Ta upad pa se je v zadnjem dvajsetletju še pospešil. Namreč v sedemdesetih letih je približno osemdeset odstotkov Američanov, rojenih v prvi tretjini stoletja, verjelo, da je večina ljudi poštenih, in konec devetdesetih let so še vedno, skoraj brez sprememb, verjeli v to. Vendar je njihov odstotek z leti, zaradi generacijske zamenjave, upadal. Istočasno je v sedemdesetih letih približno 75 odstotkov ljudi, rojenih med 1930 in 1945, verjelo, da je poštenost drugih bistvena, vendar se je njihov pogled skozi čas tudi malo spremenil. Približno 60 odstotkov baby boom generacije (rojenih med 1946 in 1960) se je v sedemdesetih letih strinjalo s trditvijo, da je večina ljudi poštena, in njihovi pogledi so ostali nespremenjeni tudi v devetdesetih letih. Vsaj polovica Američanov, rojenih po letu 1960, pa je zanikala trditev, da je večina ljudi poštenih. Do leta 1999 je ta generacija predstavljala približno tretjino odrasle populacije. V istem času so anketiranci, rojeni v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja, ki so bili na začetku raziskave stari manj kot pet let, sestavljali hitro rastočih deset odstotkov celotne populacije in le štirideset odstotkov le-teh se je strinjalo s trditvijo, da je večina ljudi poštenih. Tako je ob koncu stoletja generacijo s skoraj 80-odstotnim kvocientom zaupanja zelo hitro zamenjala generacija z vsaj pol manjšim kvocientom zaupanja. Neizogiben rezultat vsega tega je stalen upad socialnega zaupanja (Putnam 1999, 134–41).

V raziskavah lahko opazimo strm upad zaupanja v zadnjih petdesetih letih. Tako je v ZDA leta 1960 kar 58 odstotkov anketirancev menilo, da je večina ljudi vredna zaupanja, sredi devetdesetih let pa le še dobra tretjina. Pri vsem tem, pa je potrebno izpostaviti tudi eno veliko izjemo, in sicer zgodnjo baby boom generacijo (rojeni med 1946. in 1955. letom), saj so začeli svojo življenjsko pot kot generacija z najmanj zaupanja, vendar so do poznih osemdesetih let postali kohorta z največjim zaupanjem. Povečanje v stopnji zaupanja je posledica njihovega prerojenega upanja za boljši jutri. Mlajše kohorte pa so postale manj

zaupljive in manj optimistične. Usliner (2002, 1–7) povezuje upad zaupanja s povečanjem pesimizma, ki pa je povezano z ekonomsko neenakostjo.

Kolektivna stopnja zaupanja v družbo je odvisna od tega, kako so razporejene ekonomske dobrine. Zaupanje je namreč upadlo, odkar je ekonomska neenakost narasla, vendar je pri baby boom generaciji stopnja narasla. Vojna v Vietnamu je v nekaterih delih sveta vplivala na upad zaupanja pri zgodnjih boomerjih, vendar so učinki družbenih pravic in optimizma za boljši jutri gotovo vplivali na povečanje stopnje zaupanja pri tej generaciji. Pravzaprav potem ni šlo za to, kako dobro tej generaciji gre, temveč kako enakomerno je razporejeno njihovo premoženje. Boomerji so imeli bolj enakomerno porazdelitev premoženja kot vse ostale kohorte. Skratka, ni pomembno, kako bogata je neka država, temveč ali je razpršitev dohodka enakomerna (*ibidem*, 162–80).

Na primeru ZDA lahko opazimo, da do medgeneracijskih sprememb zagotovo prihaja in da te igrajo pomembno vlogo pri preoblikovanju vrednot, v tem primeru zaupanja, kar seveda ima določene posledice za družbo kot takšno.

Sporazum lahko sicer dosežemo brez zaupanja, vendar je kolektivna dejanja veliko lažje izpeljati v okolju, kjer prevladuje zaupanje. Ljudje, ki zaupajo drugim, bodo bolj verjetno tudi sodelovali z njimi, saj tudi pri nestrinjanju z drugimi vidijo rešitve. Prav tako pa verjamejo, da je njihova dolžnost zagotoviti vsem članom te skupne kulture, da jih obravnavajo enako in s spoštovanjem (Levi v Uslaner 2002, 216).

Uslaner (2002, 97) pravi, da optimizem oblikuje zaupanje in da zaupanje določa optimizem. Eno vpliva na drugo, vendar je učinek optimizma na zaupanje dvakrat večji, kot obratno. Podatki kažejo, da optimisti vsaj 12-odstotno bolj zaupajo drugim kot pesimisti. Optimizem je sestavljen iz treh elementov, in sicer pričakovanja, da bo prihodnost boljša od preteklosti, prepričanja, da na svoje okolje lahko vplivamo in ga izboljšamo ter zadovoljstva z lastnim življenjem.

Hall (1999) pa je mnenja, da socialno zaupanje ni več nujno tako tesno povezano s socialnim kapitalom. Ugotavlja namreč, da je v VB stopnja socialnega kapitala v 90. letih še vedno enaka stopnji iz 50. let, kljub temu, da socialno zaupanje upada. Meni, da je v družbenih organizacijah prišlo do pozitivnega premika, ampak da ni nujno, da bodo le-te delovale na enak način kot so v preteklosti, saj se medosebni odnosi spreminjajo.

5.2 Primer nezaupanja in slabega socialnega kapitala

Primer zelo slabega sodelovanja in slabega zaupanja so vsekakor razmere v Banfieldovem mestecu Montegrano, ki jih lahko pripišemo slabemu socialnemu kapitalu in nezaupanju, kot bomo videli v nadaljevanju. Tudi Putnam (1993, 181–3) je proučeval socialni kapital v Italiji. Naredil je primerjavo med severno in južno Italijo. Ugotovil je, da so na severu ljudje bolj uspešni ravno zaradi povezanosti in boljšega socialnega kapitala, kar pa je, med drugim, zelo povezano s tradicijo in zgodovino obojih. Nezaupanje igra tukaj eno glavnih vlog. Banfield (1958, 110) pravi, da nihče v Montegrano nima želje pomagati in narediti nekaj za splošno dobro. Četudi se kdaj pojavi kdo, ki želi pomagati, ima ponavadi skrite namene za lastno dobro. Veliko ljudi nedvomno želi preprečiti, da bi bili drugi boljši od njih, prav tako se bojijo, da jim bo nekdo odvzel to, kar imajo. K slabim razmeram prav tako pripomore zelo slaba izobrazba. Tukaj se lahko vprašamo, zakaj je tako? Večina ljudi v Montegrano je zelo revnih. Politično delovanje odseva razredne interese in nasprotovanje, nižji in višji razredi ne sodelujejo med seboj, ravno nasprotno. Kolaboracija med razredi je nemogoča, in ravno tukaj je velika napaka. Stoletja zatiranja so pustila pri kmetih visoko stopnjo nezaupanja v državo in kakršno koli avtoriteto. Velik problem je, da so ti ljudje fatalisti. Verjamejo, da je situacija brezupna in da je edina pametna stvar, potrpežljivo in ravnodušno sprejeti katastrofe, ki se kopičijo. Skozi tekst so vidne pomanjkljivosti v Montegrano, in ravno njihova nizka stopnja zaupanja, socialnih mrež in želje po skupni interakciji in skupnem dobrem je med drugim tista, ki zavira njihov razvoj. Nizka stopnja socialnega kapitala je torej tista, ki dela tako veliko razliko med severno in južno Italijo. Če bi ti ljudje več vlagali v znanje, šolanje, če bi se vsi skupaj bolj potrudili za to, bi bila stopnja izobrazbe višja. S tem bi bila večja tudi politična participacija in bi morda lažje ukrepali. Vprašanje je, ali lahko pričakujemo, da bo prišlo do sprememb zaradi generacijske zamenjave. Menim, da zagotovo lahko, Italija je kljub vsemu razvita država in od petdesetih let dalje so spremembe že danes vsekakor vidne, čeprav lahko seveda še zdaj opazimo precejšnje razlike med severno in južno Italijo. Tudi Uslaner (2002, 82) poudarja, da je pesimizem eden glavnih razlogov za takšno stanje. Optimisti namreč verjamejo, da lahko naredijo spremembe pri ljudeh in se v tem tudi trudijo. Že samo možnost, da lahko spremenijo smer, povečuje generalizirano zaupanje.

5.3 Razmere v Sloveniji

Za Slovenijo je značilna nizka stopnja zaupanja v soljudi, kot tudi zaupanja v nacionalne in nadnacionalne institucije. Tudi Evropska družboslovna raziskava iz leta 2002 potrjuje nizko stopnjo zaupanja, saj je stopnja zaupanja v Sloveniji na samem dnu lestvice, natančneje je med 21 državami, na 19. mestu (Malnar 2004, 144–5). Igličeva (2004) sicer navaja, da se stopnja generaliziranega zaupanja v Sloveniji povečuje, res pa je, da še vedno ostaja država z zelo nizko stopnjo socialnega kapitala. Kljub temu pa lahko v Sloveniji v zadnjem desetletju opazimo postopno rast medsebojnega zaupanja. Odstotek ljudi, ki meni, da lahko zaupajo, se je namreč povečal s 16 odstotkov leta 1992 na 22 odstotkov leta 1999. Slovenija je sicer še vedno na spodnji polovici obravnavanih držav, se je pa v teh letih precej približala povprečju drugih držav. Med državami bivše Jugoslavije je v Sloveniji stopnja zaupanja daleč najvišja, vendar pa je stopnja horizontalnega komuniciranja nižja kot drugod. Slovenija je v vsakem primeru zelo napredovala, saj je bila leta 1990 po stopnji zaupanja na samem dnu lestvice. To je bila predvsem posledica spremembe režima in kulturnopolitičnega šoka, saj je prilagajanje državljanov novemu režimu poslabšalo medsebojne odnose med ljudmi. Kar pa zadeva zaupanje v institucije, je Slovenija presenetljivo izenačena s povprečjem 14 držav, ki so bile vključene v raziskavo (Rus in Toš 2005, 105–7). Igličeva (2004, 150) pravi, da lahko pričakujemo zaustavitev dvigovanja zaupanja, saj je dosedanje povečanje verjetno posledica uravnovešenja situacije po dogodkih v devetdesetih letih.

Podatki za Slovenijo kažejo, da je dvig zaupanja v zadnjem desetletju značilen za vse generacijske kohorte. To naj bi pomenilo, da dvig stopnje zaupanja nima značaja generacijskih sprememb, ampak gre za kolektivno reakcijo vseh generacij na ekonomske in politične procese v drugi polovici devetdesetih let (Iglič 2004, 160). Če situacijo v Sloveniji povežemo z optimizmom, ki ga izpostavlja Uslaner (2002), lahko rečemo, da je pomembno vplival na zviševanje zaupanja v Sloveniji.

Za Slovenijo je, kot vidimo, značilno povečanje zaupanja, kar je v nasprotju s situacijo drugod po svetu. Dogodki v začetku devetdesetih let so močno vplivali na upad zaupanja, vendar je le-to začelo postopoma naraščati, kar bi lahko bila posledica izboljšanja ekonomske varnosti, porazdelitve dobrin in optimizma. Ali bo zaupanje še naraščalo, je težko predvideti, Igličeva (2004, 150) meni, da se bo ustavilo pri 30 odstotkih, zato je vprašanje, kako bo z zaupanjem in socialnim kapitalom v prihodnosti ter kaj bo vplivalo na potencialno izboljšanje.

6 KAKO MEDGENERACIJSKA ZAMENJAVA VPLIVA NA SPREMEMBE VREDNOT?

V tem delu se bom osredotočila predvsem na raziskave Igleharta in Halla, kot tudi Abramsona, Welzela, Putnama in drugih, ki so proučevali prav medgeneracijske spremembe v različnih zahodnoevropskih državah oziroma zahodnih demokracijah. Rada bi pokazala, da so medgeneracijske spremembe prisotne in da imajo pomembne posledice na preoblikovanje vrednot. Na primeru postopnega premikanja iz materializma proti postmaterializmu bom poskušala prikazati, da igra generacijska zamenjava pomembno vlogo pri opuščanju materialističnih vrednot in prehodu proti postmaterialističnim vrednotam. Ta premik je pomemben tudi zaradi sprememb v socialnem kapitalu kot bomo videli v nadaljevanju.

6.1 Materializem, postmaterializem in medgeneracijske spremembe

Materialistični cilji temeljijo na ekonomski in fizični varnosti, medtem ko postmaterialistični cilji temeljijo na samoizražanju (*self-expression*) in kvaliteti življenja. Ta teorija medgeneracijskih sprememb temelji predvsem na naslednjih dveh hipotezah. Hipoteza pomanjkanja pravi, da si sicer vsi ljudje želijo svobode in avtonomije, vendar prioritete odsevajo socioekonomski položaj in najvišje subjektivne vrednote odsevajo največje potrebe. Materialno preživljanje in fizična varnost sta na vrhu te lestvice, zato ljudje, ki živijo v pomanjkanju, dajejo prednost materialističnim vrednotam, medtem ko se ljudje, ki imajo tovrstne potrebe zadovoljene, nagibajo k postmaterialističnim vrednotam. Hipoteza o socializaciji temelji na tem, da posameznikove temeljne vrednote odsevajo razmere, v katerih je odraščal, torej primarno socializacijo. Starejše generacije prenašajo svoje vrednote na svoje potomce, te pa se spreminjajo skozi medgeneracijsko zamenjavo. Odraščanje v stabilnem in varnem okolju ter relativni blaginji vpliva na razvoj postmaterialističnih vrednot (Inglehart 1997, 132–42). Medgeneracijske spremembe postopno nastopajo predvsem takrat, ko so mlajše generacije socializirane pod pogoji, drugačnimi od tistih, ki so izoblikovali prejšnje generacije. Šele ko omenjene mlajše generacije zamenjajo starejše, se vrednote spremenijo. Življenje v blaginji spodbuja razvoj postmaterialističnih vrednot, življenje v pomanjkanju pa materialističnih vrednot, zato je, glede na trenutno situacijo, težko napovedati, ali se bo

družba še vedno nagibala v smeri postmaterializma ali pa bo visoka stopnja brezposelnosti in pomanjkanja vplivala na premik v smeri materializma.

Vrednote v zahodnoevropski javnosti se spreminjajo in generacijska zamenjava igra pri tem pomembno vlogo. Opazimo lahko, da imajo mladi Evropejci izrazito drugačne vrednote kot starejši. Raziskava, izvedena leta 1970 v nekaterih zahodnoevropskih državah, je pokazala, da se starejši, pri vprašanju nacionalnih ciljev, opredeljujejo za materialistične vrednote, kot je red in boj proti inflaciji, medtem ko mladi dajejo prednost postmaterialističnim vrednotam, kot so svoboda in samoizražanje (Abramson in Inglehart 1992, 183–5).

Razlike med generacijskimi skupinami (*age group*) so rezultat razlik med formativno socializacijo mlajših Evropejcev, ki so odraščali v času relativne blaginje, in starejših Evropejcev, ki so odraščali v času pomanjkanja. Glede na to, da starejši, večinoma materialistično usmerjeni Evropejci umirajo in jih nenehno nadomeščajo mladi, manj materialistično usmerjeni Evropejci generacijske spremembe lahko vodijo v postopno upadanje materializma in postopno naraščanje postmaterializma. Pa vendar je možno, da se vrednote pri odraslih spremenijo in preprečijo vzpon postmaterializma. Res pa je, da je možnost sprememb, zaradi precej nizke rodnosti v sedemdesetih in osemdesetih, v prihajajočem dvajsetletju manjša in bo vplivala na nizko stopnjo generacijskih sprememb.

Abramson in Inglehart (1992, 185–9) sta prišla do zaključka, da se je odstotek postmaterialistov v vseh državah, vključenih v raziskavo, med leti 1970 in 1990 znatno povečal. To pa posledično pomeni, da se je odstotek materialistov zmanjšal. Temeljne teze o razvoju materialističnih oziroma postmaterialističnih vrednot temeljijo na tem, da so vrednotne prioritete oblikovane na podlagi socialnega in ekonomskega položaja ter da se postmaterialistične vrednote razvijejo, ko ekonomska varnost omogoči ljudem doseg višjih ciljev. Ko pa se ekonomska varnost zmanjša, se prioritete (vrednot) spremenijo. Na razporeditev vrednot med ljudmi nenehno vpliva tudi generacijska zamenjava.

Ugotovila sta, da je splošen vzorec sprememb podoben v vseh osmih proučevanih državah (v Nemčiji, Veliki Britaniji, Franciji, Belgiji, Italiji, na Danskem, Nizozemskem in Irskem), čeprav obstajajo določene meddržavne razlike. Rezultati raziskav, med leti 1970 in 1990, kažejo vidne spremembe vrednot vseh generacijskih kohort med njihovim staranjem v vsaki izmed držav. Rezultati načeloma kažejo, da imajo starejši Evropejci večkrat materialistične vrednote kot mlajši, kar pa ne kaže na to, da Evropejci s staranjem postajajo bolj materialistični. Medgeneracijska zamenjava igra zagotovo zelo pomembno vlogo pri spremembi nekaterih vrednot, v tem primeru materialističnih vrednot v postmaterialistične

vrednote. V celoti lahko rečemo, da zamenjava zagotovo povzroča določene spremembe, vendar ne povsod enakih in enako močnih, saj je že iz rezultatov raziskave razvidno, da so spremembe v nekaterih državah tudi drugačnega značaja.

Tudi rezultati raziskave za osem evropskih držav jasno kažejo, da ima zamenjava lahko raznolike posledice. Za omenjene države se je med leti 1970 in 1990 delež postmaterialistov skoraj podvojil in delež materialistov skoraj prepolovil. Glede na to, da so starejše kohorte težkih materialistov umrle in so mlajše bolj postmaterialistične kohorte vstopile v populacijo starejših, je zamenjava zagotovo prispevala k dvigu postmaterializma. Od začetka sedemdesetih do zgodnjih osemdesetih let je opaziti dvig materializma. Če ne bi prišlo do zamenjave v času tega desetletja, bi dvig materializma bil občutno večji. Po letu 1981 pa je že prišlo do postopnega dviga postmaterializma, ki je potem z leti naraščal vedno hitreje. Ta rezultat dokazuje že omenjeno, da je generacijska zamenjava gotovo imela in še vedno ima velik vpliv na spremembe določenih vrednot, vendar kljub temu to ne pomeni, da do določenih sprememb ne bi prišlo tudi brez same zamenjave, tj., da je samo zamenjava tista, ki ji lahko pripišemo tovrstne spremembe vrednot.

Stvari se nekoliko spremenijo v primeru, da so kakšno leto kohorte občutno manjše. Upočasnjena stopnja generacijske zamenjave lahko pripelje do počasnejše stopnje sprememb vrednot. Čeprav se zamenjava upočasnjuje, pa bo verjetno dolgoročno višala rast postmaterializma.

Ta analiza poudarja postopnost generacijske zamenjave. Na postopnost vplivata dva pomembna faktorja. Prvič, populacijska zamenjava je počasna v razvijajočih se industrijskih družbah, glede na njihovo relativno nizko rodnost in umrljivost. Nizka rodnost med sredino sedemdesetih in osemdesetih bo vodila k še počasnejši zamenjavi v prihodnjih desetletjih. Drugič, vsi prebivalci zahodne Evrope si, ne glede na razlike, do neke mere delijo podobno politično kulturo in kažejo vsaj nekatere postmaterialistične vrednote. Tok v smeri postmaterializma je v omenjenem dvajsetletju v veliki meri posledica generacijske zamenjave. Zamenjava bo v veliki meri dolgoročna sila, ki bo prispevala k širjenju postmaterialističnih vrednot. Res pa je, da meja med materialističnimi in postmaterialističnimi vrednotami ni vedno povsem jasna (*ibidem*, 183–228).

Iz tega dela razvidno, da je imela generacijska zamenjava celoten nabor posledic, vsaj v dveh desetletjih raziskave, čeprav menim, da je zamenjava vplivala in še vedno vpliva na spremembe vseh vrednot na boljše ali slabše. S prihodi novih generacij, ki so vsakokrat prinesle kaj novega in potisnile na stran kaj starega, se počasi brišejo določena prepričanja, določene vrednote in odstopajo prostor novim prepričanjem in spreminjajo vrednote.

Putnam (2000, 259–61) pa to korelacijo razlaga ravno obratno. Namreč, generacija X naj bi bila bolj materialistična, kot predvojna generacija v njenih letih. V UCLA raziskavi gimnazijcev je prikazano spreminjanje vrednot ameriške mladine v zadnjih treh desetletjih. Ob koncu šestdesetih let in v začetku sedemdesetih, ko je baby boom generacija vstopala na fakulteto, jih je 45-50 odstotkov spremljalo politiko in pomagalo v okoljskih akcijah ter podobno, v primerjavi s 40 odstotkov tistih, ki jim je bilo zelo dobro finančno stanje bolj pomembno. Do leta 1998, ko je generacija X zaključevala vpise na fakulteto, se je tridesetletje materializma odražalo na upadu zanimanja za politiko in okolje na samo 26 oziroma 19 odstotkov, pomembnost finančnega stanja pa je zrasla kar na 75 odstotkov. Univerza v Michiganu je prav tako izvedla podobno raziskavo in potrdila, da je bilo leta 1976 kar 46 odstotkom mladine pomembno imeti veliko denarja, nakar pa se je odstotek leta 1990 povzpел na 70 in sredi devetdesetih spet upadel na 60-65 odstotkov. Še en dokaz, da so bile mlajše generacije manj pripravljene sodelovati v nekaterih družbeno koristnih delih, je ta, da je odstotek tistih gimnazijcev, ki so bili pripravljene donirati organizacijam, ki se borijo proti raku, od leta 1970 do leta 1990 upadel za vsaj četrtino. Generacija X je torej v primerjavi s starejšimi generacijami v njihovih letih manj zainteresirana za politiko, manj obveščena o pomembnih tekočih dogodkih, manj zainteresirana za delo na skupnih družbenih projektih, za udeležbo na javnih manifestacijah in za finančno podporo v politične namene.

Putnam prav tako izpostavlja rezultate, ki prikazujejo, kaj je pomenil pojem »dobro življenje« starejši generaciji in kaj pomeni mlajši. Leta 1975 je 38 odstotkov anketirancev odgovorilo »veliko denarja« in enak odstotek je odgovoril »službo, ki prispeva k družbeni blaginji«. Leta 1996 so enako stari anketiranci z 32 odstotki odgovorili »službo, ki prispeva k družbeni blaginji« in s 63 odstotki »veliko denarja«. Prav tako se je povečal odstotek na vprašanja, kot so, imeti vikend, dve barvni televiziji, dva avta, bazen, potovati v tujino, službo z višjo plačo od povprečne, lepa oblačila. Rahlo pa je upadel odstotek pri vprašanjih imeti srečen zakon, otroke in zanimivo službo. To nakazuje na to, da so se merila za definicijo »dobro življenje« spremenila. Tovrsten porast materializma je moč pripisati generacijski zamenjavi.

Menim, da se je življenjski standard spremenil na bolje ter da to ne pomeni nujno premika k materializmu. Določene potrebe seveda nakazujejo na to, določene pa so zgolj povezane z življenjem v današnjem času in pomenijo le bolj kvalitetno in polno življenje. Tukaj se strinjam bolj z Abramsonom in Inglehartom, ki zagovarjata obraten trend. Tudi graf, ki prikazuje odstotke nekaterih vrednot pri različnih generacijah (*ibidem*, 273), kaže, da se je

odstotek samouresničevanja ljudi povečal, kar kaže le na to, da ljudje želijo živeti bolj srečno in polno življenje, kot so ga nekoč, in da so se življenjske potrebe ljudi zaradi boljšega standarda povečale, kar ne pomeni, da so ljudje nasploh bolj materialistično usmerjeni. Inglehart (1971, 991–2) prav tako govori o premiku mlajših generacij od pomembnosti finančnega pritekanja k izpolnjevanju ciljev, saj njihove želje niso več direktno povezane z ekonomsko varnostjo (*economic security*). To se nanaša predvsem na posameznike mlajših kohort srednjega razreda, ki so bili vsaj primarno socializirani v času blaginje in je za te skupine ekonomska varnost nekaj samoumevnega.

Glede na Engelbertov indeks postmaterialistične usmerjenosti prebivalcev, se Slovenci uvrščajo v zgornjo tretjino postmaterialistično usmerjenih držav in spodnjo tretjino materialistično usmerjenih držav. Ne glede na zgodovino in srednje razvito gospodarstvo so Slovenci bolj podobni skandinavskim in anglosaksonskim državam kot pa postsocialističnim državam. Razloga za to sta predvsem visoka fizična in ekonomska varnost. Indeks postmaterializma je med leti 1990 in 1999 narasel s 7 odstotkov na 16 odstotkov (Rus in Toš 2005, 135). SJM raziskave iz zadnjega desetletja kažejo, da so devetdeseta leta prelomnica, saj se je odstotek Slovencev, ki svoje materialno stanje in življenjske pogoje ocenjujejo pozitivno, močno povečal. Med leti 1990 in 1994 je 70 odstotkov Slovencev menilo, da živijo slabše kot prej, v letih 1995 do 1998 se je ta odstotek zmanjšal za 10-20 odstotkov, po letu 1999 pa je padel pod 50 odstotkov (Iglič 2004, 160–1). Verjetno je tudi to razlog za naraščanje postmaterialističnih in upad materialističnih vrednot.

6.2 Zakaj in kje prihaja do premika?

Duch in Taylor spodbijata Inglehartovo tezo, da lahko dobre okoliščine v primarni socializaciji pripomorejo k postmaterialističnim vrednotam. Prvotna izobrazba in finančna varnost naj ne bi imeli velikega vpliva na posameznika in oblikovanje postmaterialističnih vrednot. Inglehart meni, da pride do sprememb vrednot tako zaradi povečanja stopnje izobrazbe, premika v poklicni strukturi, razvoja množično komunikacijskih mrež, kot tudi zaradi blaginje, ki je nastopila po 2. svetovni vojni in odsotnosti vsesplošne vojne v zadnjih tridesetih letih v zahodnih demokracijah. Sama izobrazba neposredno ne vpliva na povečanje postmaterialističnih vrednot, vendar bolj izobraženi Evropejci z leti pogosteje dosegajo stanje relativne blaginje (V Abramson in Inglehart 1994, 797–801). Tudi raziskava o korelaciji med stopnjo izobrazbe in materialističnimi ter postmaterialističnimi vrednotami nakazuje na to, da

Evropejci z višjo izobrazbo kažejo manjše nagnjenje k materializmu in večje k postmaterializmu, kot tisti z nižjo izobrazbo. Če to povežemo z medgeneracijskimi spremembami, lahko opazimo, da imajo mlajše generacije na splošno višjo stopnjo izobrazbe kot starejše. Kljub temu pa stopnja izobrazbe ni edina spremenljivka, ki vpliva na to, da imajo mlajši danes višjo stopnjo postmaterialističnih vrednot kot starejši. Medgeneracijska sprememba vrednot, ki je med drugim povezana s povojnim ekonomskim vzponom in pojavom širokega socialno varstvenega sistema, je zagotovo vplivala na spremembo sistema vrednot, ki se kaže na trenutni stopnji izobrazbe. Ob analizi kohort sta Duch in Taylor ugotovila, da se kratkotrajno valovanje (*fluctuation*) ne more primerjati z dolgotrajnimi medgeneracijskimi spremembami, torej, da so časovni (*period*) učinki neprimerljivi z učinki kohort. Zato tudi nista posvečala prevelike pozornosti ugotovitvi, da stopnja izobrazbe vpliva na postmaterialistične vrednote, saj naj bi bila ta manj pomembna kot medgeneracijske spremembe (*ibidem*, 804–6).

Ne gre pa samo za to, ali prihaja do sprememb, gre tudi za to, da nekje prihaja do večjih, drugje do manjših sprememb. Razlike med vrednotami so v razvitih državah in državah v razvoju zelo različne. Postindustrijske države so med leti 1981 in 2001 naredile velik korak naprej proti sekularno-racionalističnim vrednotam in samoizražanju. Medgeneracijske razlike so pri tem procesu igrale pomembno vlogo, saj imajo prihajajoče generacije višjo stopnjo sekularno-racionalističnih vrednot kot starejše generacije. Glede na to, da so tovrstne spremembe prisotne predvsem v razvitih državah, ne moremo več dvomiti, da gre za spremembe v samem življenjskem ciklu, saj bi v tem primeru prihajajoče generacije v vseh družbah spreminjale svoje vrednote. Vendar, kot vidimo, ni ravno tako. Prav tako ni videti, da bi ljudje spreminjali svoje vrednote z leti, kar lahko pomeni le eno. Prisotnost medgeneracijskih razlik je torej odvisna od socioekonomskega razvoja. Kot navajata tudi avtorja (Inglehart in Welzel 2005, 94–114), raziskave v nekaterih državah pokrivajo dvajset do trideset let, v drugih pa le deset ali manj, kar je seveda malo prekratek čas za optimalne zaključke. Kljub temu pa rezultati različnih raziskav kažejo, da je proces medgeneracijskih sprememb prisoten in da je povezan s socioekonomskim razvojem.

Podatki kažejo, da mlajše kohorte bolj izpostavljajo samoizražanje kot zelo pomembno, kot starejše kohorte. Te vrednote se pri omenjenih kohortah niso spremenile niti z njihovim staranjem med letoma 1981 in 2001. Vse to nakazuje na medgeneracijske spremembe in ne na spremembe v življenjskem ciklu. Vendar gre tukaj za bogate, oziroma razvite postindustrijske države. Vprašanje pa je, ali bo do enakega premika prišlo tudi v revnejših državah. Žal gre v revnih državah za obraten proces, kjer je poudarek na preživetju. Razlike med temi državami

so ogromne in še vedno naraščajo. Skratka, medgeneracijske razlike so največje v postindustrijskih družbah in tudi v postkomunističnih državah. Prav tako je opaziti nekaj razlik v državah v razvoju in le malo razlik v revnih državah. Medgeneracijske spremembe torej niso univerzalne, nahajajo se predvsem v družbah, kjer so mlajše generacije odraščale v bistveno drugačnih razmerah od tistih, ki so oblikovale starejše generacije.

V vzhodnih postkomunističnih državah je stopnja zaupanja, tolerance, družbene participacije in samoizražanja precej nižja kot drugod. To je seveda posledica gospodarskih, političnih in socialnih zlomov, ki pa so odraz katastrof, ki so se zgodile na tistem področju. Na tem primeru je opaziti še večji poudarek na vrednotah povezanih s preživetjem, celo bolj kot v revnih državah (*ibidem*, 111–12)

Raziskava med leti 1970 in 1999 dokazuje, da odstotek postmaterialistov med omenjenimi leti narašča. Prav tako je iz raziskave razvidno, da ljudje ne postajajo bolj materialistični z leti, saj se mladim generacijam tudi s staranjem stopnja postmaterializma ne manjša. Kot lahko opazimo, je vsaka prihajajoča generacija bolj postmaterialistična in povzroča premik k postmaterializmu z generacijsko zamenjavo. Seveda ne moremo zanemariti niti časovnih učinkov, oziroma učinkov določenega obdobja (*period effects*), saj povzročajo kratkotrajne spremembe v stopnji postmaterializma pri vseh starostnih skupinah. Vendar naj bi se ti učinki večinoma izničili in nimajo dolgoročnih posledic. Recesija, inflacija in podobno, zagotovo vplivajo na premik proti materializmu, vendar kot rečeno, gre za kratkotrajne učinke, ki izginejo, ko se ekonomski pogoji izboljšajo. Medgeneracijske razlike so relativno stabilne, zato se medgeneracijska zamenjava lahko premika v isti smeri po več desetletij in povzroča velike spremembe.

Prehod z materialističnih na postmaterialistične vrednote pomeni predvsem prehod od materialistov, ki zadovoljujejo le svoje osnovne potrebe za preživetje, k postmaterialistom, ki se počutijo precej varne glede osnovnih potreb in imajo več energije za vlaganje na drugih področjih. Ljudje dajejo prednost samoizražanju, njihove vse večje izkušnje in znanja jim omogočajo participacijo v politiki na višjem nivoju, saj lahko sodelujejo pri odločitvah, ki sooblikujejo njihova življenja, le teh ne prepuščajo več kar tako elitam. Temu rečemo, da je prišlo do premika od »množic obrnjenih k elitam« (*elite directed*) do tistih, ki jim oporekajo oziroma kljubujejo (*elite challenging*). Postmaterialisti so bolj obrnjeni k nekonvencionalnim političnim dejanjem, na primer protestom (Putnam v Inglehart in Welzel 2005, 116). Rezultati za Slovenijo prav tako kažejo porast udeležbe na protestih. Večinoma se protestov udeležujejo ljudje z višjo izobrazbo, saj podatki kažejo na premo sorazmerje med izobrazbo in sodelovanjem v protestnih akcijah (Rus in Toš 2005, 96).

Zaradi manjšega odstotka volivcev v postindustrijskih družbah je prišlo do špekulacij, da socialni kapital proizvaja politično nezainteresirane množice. Inglehart in Welzel to ostro zavračata. Res je, da je k elitam obrnjeno vedenje upadlo, vendar je vedenje, ki elitam nasprotuje, resnično naraslo. Ta proces kaže na spreminjajočo se naravo socialnega kapitala. Socialni kapital torej ničesar ne spodkopava, ampak je prevzel novo obliko, ki vodi proti spreminjajočim se oblikam kolektivnih dejanj. Trend, kjer odločajo samo elite, upada, ljudje lahko naravnost izrazijo nagnjenost in mnenje glede perečih vprašanj, kot so korupcija, pravice žensk in homoseksualcev ter drugih manjšin, okoljska vprašanja, politična vprašanja in podobno. Vse to nakazuje tudi na to, da se ljudje v postindustrijskih družbah na splošno ne izključujejo iz družbenega življenja. Res je, da odstotek ljudi v klasičnih, k elitam usmerjenih organizacijah, močno upada, kot tudi upada zaupanje v vlado in državne institucije. Vendar pa prav ti ljudje vse bolj sodelujejo tam, kjer ni posebnih seznamov sodelujočih, ampak so aktivisti, ki prihajajo iz zelo široko razširjenih družbenih mrež. Družbena vključenost ne upada, morda prej nasprotno, število aktivistov, ki kljubujejo elitam, narašča v vseh postindustrijskih državah. To kaže na spremembo narave socialnega kapitala, njegov premik od zelo vsiljenih vez, ki temeljijo na mehanizmih socialne kontrole, proti neodvisno izbranim vezam ali mrežam, ki jih ljudje ustvarjajo sami. Druženje v postindustrijskih državah se je spremenilo iz nujnih skupin v izbirno naklonjenost. Gre za ogromno spremembo, ki je posledica medgeneracijskega premika. Mlajše, bolj izobražene in bolj postmaterialistične kohorte počasi zamenjujejo starejše (v odrasli populaciji), in s tem prinaša medgeneracijska zamenjava premik v smeri čedalje bolj naraščajoče, samozavestne publike, ki izraža svoje mnenje (Inglehart in Welzel 2005, 115–23). Tudi v Sloveniji je opaziti premik od k elitam usmerjenih organizacij proti organizacijam, ki temu kljubujejo, v katerih prevladujejo t. i. anonimne množice. Najvišja participacija je v manjših skandinavskih državah, večje evropske države pa kažejo podpovprečno participacijo v prostovoljnih organizacijah, kar je seveda odraz slabše razvite civilne družbe (Rus in Toš 2005, 88–96).

6.3 Postmaterializem in socialni kapital

Inglehart (1997, 305–7) je skozi raziskave ugotovil, da je medosebno zaupanje močno povezano s postmaterialističnimi vrednotami. Glede na to, da stopnja postmaterializma narašča, predvideva, da bo naraščala tudi stopnja medosebnega zaupanja. Inglehart se tukaj torej ne strinja s Putnamom in ostalimi kolegi, glede tega da zaupanje čedalje bolj upada,

ampak meni da narašča. To je prav tako dokazal, saj je medosebno zaupanje naraslo v 13 od 19 preučevanih držav. V večini držav, če izvzamemo ZDA in še nekaj držav, večina ljudi čedalje bolj zaupa drugim ljudem, vendar vse manj zaupajo hierarhično oblikovanim institucijam. Tudi Rahn in Transue sta skozi raziskavo obnašanja mladih odkrila močno povezavo med zaupanjem in materializmom. Bolj kot so ljudje nagnjeni k materializmu, manjša je možnost, da bodo zaupali drugim (v Uslaner 2002, 188). Torej, če materializem narašča, zaupanje v druge upada in obratno.

Že Inglehart (1997, 305–7) je torej ugotovil, da obstaja povezava med stopnjo zaupanja in postmaterializmom, in sicer da postmaterializem pozitivno vpliva na povečanje stopnje zaupanja. Tudi Hall (1999, 434–59) ugotavlja, na primeru VB, da izobrazba in postmaterializem pozitivno vplivata na participacijo v prostovoljnih organizacijah oziroma na socialni kapital. Odgovor na vprašanje, zakaj socialni kapital v ZDA upada in v VB vsaj stagnira je zelo pomemben, saj nam pomaga razrešiti to uganko. Razlogi za te razlike so predvsem pozitivni in negativni dejavniki, ki vplivajo na socialni kapital in ga spreminjajo. Če kot pozitivne dejavnike (dejavnike, ki vplivajo na višanje ali ohranjanje stopnje socialnega kapitala) izpostavimo izobrazbo in postmaterializem in kot negativne dejavnike (dejavnike, ki vplivajo na znižanje stopnje socialnega kapitala) izpostavimo na primer heterogenost, mobilnost in socialno neenakost, lahko poskušamo, vsaj do neke mere odgovoriti na zgoraj zastavljeno vprašanje. Iz zgoraj napisanega lahko vidimo, da je situacija v ZDA in VB drugačna, saj socialni kapital v ZDA strmo upada, v VB pa stagnira. Če povežemo to ugotovitev z omenjenimi dejavniki, lahko rečemo, da tako negativni kot pozitivni dejavniki vplivajo na socialni kapital in ga na ta način poskušajo spremeniti. V VB so torej oboji dejavniki v ravnovesju, torej z enako močjo vplivajo na socialni kapital, kar se odraža na stagnaciji le-tega.

Izobrazba, spremembe v razredni strukturi in socialne organizacije so glavni dejavniki, ki pozitivno vplivajo na socialni kapital. V povojni VB je na vseh omenjenih področjih v zadnjih šestdesetih letih opaziti velike spremembe, saj se je stopnja izobrazbe v povprečju močno povečala. Močno pa se je spremenila tudi razredna struktura, kar lahko opazimo pri precejšnjem povečanju odstotka srednjega razreda. Premik v socialni strukturi in družbeni vključenosti pa ima prav tako še kako pomembne posledice. Hall izobrazbo postavlja v samo ospredje in pravi, da izobrazba močno vpliva na vključenost v prostovoljne organizacije, s tem pa tudi na socialni kapital, seveda pa tudi vpliva na boljše življenje in blaginjo. Na tej točki je pomembno izpostaviti, da se je v tem času zelo izboljšal tudi položaj žensk, in da se je

izobrazbena struktura žensk spremenila močno na boljše. Vključenost žensk v družbo je tako posledično vplivala na izboljšanje socialnega kapitala.

Socialni razredi so za to tematiko prav tako zelo pomembni, saj so kot lahko vidimo ljudje iz srednjega razreda vsaj dvakrat bolj vključeni v družbene organizacije kot ljudje, ki pripadajo nižjem (delavskem) razredu. Stopnja socialnega kapitala je v VB najvišja med ljudmi srednjega razreda, kar je zelo pomembno, saj se je srednji razred od leta 1950 najbolj razširil, kar seveda močno vpliva na povprečno stopnjo socialnega kapitala.

Postmaterializem je močno zmanjšal razlike med ljudmi in povzročil odmik od tradicionalnih organov (*authority*), kar seveda pozitivno vpliva na vključenost v prostovoljne organizacije, socialno zaupanje in nenazadnje socialni kapital.

Ne glede na to, da je bil pri vsakem posameznem razredu socialni kapital višji, je ta v povprečju v VB še danes enak, saj je prišlo do sprememb v izobrazbeni in socialni strukturi. V preteklosti je bila stopnja socialnega kapitala približno enaka današnji stopnji. Socialni kapital je bil tako med visoko kot tudi med srednje in nižje izobraženimi višji kot je danes pri vsakem od teh, vendar pa je bila razporeditev razredov, gledano v odstotkih, drugačna kot je danes. Pri nižje izobraženih je namreč stopnja zaupanja vedno najnižja, pri srednje izobraženih nekoliko višja in pri visoko izobraženih najvišja. V preteklosti je bilo največ nižje izobraženih, kar se je z leti spreminjalo, in danes lahko rečemo, da je največ srednje izobraženih, katerim sledijo visoko izobraženi, najnižji pa je odstotek nizko izobraženih. Prav zaradi teh sprememb se v VB v povprečju ohranja stopnja socialnega kapitala in zaenkrat še ni videti splošnega upada.

Postmaterializem in izobrazba igrata torej zelo pomembno vlogo pri ohranjanju stopnje zaupanja, družbene participacije in socialnega kapitala nasploh. Kljub temu pa ta dva dejavnika v ZDA nista dovolj, da bi vzpostavila ravnovesje in ohranila enako stopnjo socialnega kapitala kot je ta bila v preteklosti. Ostali dejavniki so tam močnejši, prav tako pa stopnja postmaterializma kot tudi izobrazbena slika morda nista dovolj visoki (*ibidem*).

Vpliv postmaterializma in izobrazbe na socialni kapital nam daje upanje, da bo le-ta v zahodnih demokracijah vsaj stagniral in ne upadal, kot se dogaja v ZDA.

7 DRUŽBENA PARTICIPACIJA IN PROSTOVOLJSTVO

Uslaner (2000, 8) pravi, da so medsebojno zaupanje, prostovoljstvo, dobrodelnost, toleranca in reševanje kolektivnih vprašanj tiste prvine, ki združujejo ljudi.

Ne glede na to, da je baby boom generacija in generacija X zaznamoval upad v družbeni vključenosti, kažejo podatki v zadnjih treh desetletjih velik porast prostovoljnih organizacij. Število (državnih) neprofitnih organizacij v Ameriki se je med leti 1968 in 1997 kar podvojilo. Če upoštevamo porast števila prebivalcev, se je v zadnjih tridesetih letih število organizacij na posameznika povečalo za okoli dve tretjini. Rezultati kažejo, da vse več skupin ljudi govori, ali trdi, da govori, v imenu vse večjega števila kategorij državljanov. Vendar je v redko kateri organizaciji članstvo množično. Ponavadi gre za majhne organizacije, torej gre za vse več manjših skupin kot včasih. Sicer je res, da se je število vseh organizacij skoraj potrojilo, vendar je povprečno članstvo v le-teh samo za desetino večje. Tudi število okoljskih organizacij se je v zadnjih nekaj desetletjih zelo povečalo. Prav tako se je znatno povečalo število članov v določenih organizacijah, seveda pa lahko opazimo tudi vse večje vključevanje ljudi v okoljsko problematiko. V Ameriki je Greenpeace postal največja okoljevarstvena organizacija in vključuje več kot eno tretjino vseh ljudi, vključenih v okoljevarstvene organizacije. To je med drugim dosegel z ogromnim številom »vsiljenih« elektronskih sporočil (Putnam 2000, 49–53). Ali lahko torej povežemo družbeno participacijo, kot je na primer vključenost v tovrstne nevladne organizacije, s socialnim kapitalom? Menim, da lahko, saj je socialni kapital zelo pomemben dejavnik pri samem delovanju tovrstnih organizacij in njihovem nadaljnjem razvoju. Po drugi strani pa vključevanje posameznikov v tovrstne organizacije izboljšuje njihov socialni kapital, kar ima lahko zelo pozitivne učinke na njih same. Organizacije pa neposredno ne vplivajo na povečanje zaupanja in socialnega kapitala, res pa je, da člani prostovoljnih organizacij imajo nekoliko višjo stopnjo zaupanja in socialnega kapitala.

S samimi (ne)profitnimi organizacijami se je povečalo tudi število prostovoljcev. Kljub temu da sta danes socialna izolacija in družbena izključenost (po nekaterih merilih) bolj prisotni, je med današnjimi generacijami, tudi med mladimi, viden velik porast v prostovoljstvu in družbeno koristnih delih. Rezultati raziskave med zadnjim letnikom gimnazijcev kažejo porast v prostovoljstvu od leta 1989 z 62 odstotkov do leta 1998 na 74 odstotkov. Prostovoljstvo med študenti se je v enakem časovnem obdobju prav tako povzpelo s 27 na 42 odstotkov. Razlogi za tovrsten porast v prostovoljstvu so različni, od tistih, ki so

iskreno pripravljeni pomagati, brez želje po povračilu, do onih, za katere je to obvezno in tistih, ki si s tem skušajo približati možnosti do morebitne (boljše) zaposlitve. Seveda gre v vsakem primeru za zelo pozitiven in optimističen premik (*ibidem*, 265).

Hall (1999, 421–4) ugotavlja, da je situacija v VB nekoliko drugačna, saj splošno gledano, tako število organizacij kot število članov od 50. let naprej že ves čas narašča. Res je, da situacija ni povsod enaka, saj je od leta 1971 opaziti ogromen porast članstva v okoljskih organizacijah in upad v tradicionalnih ženskih organizacijah. Prav tako se je povečalo število mladinskih organizacij, na nekaterih področjih pa je opaziti rahel upad. Skratka z izjemo tradicionalnih ženskih organizacij, ni opaziti upada na nobenem področju, kvečjemu porast. Podatki kažejo, da se je članstvo v organizacijah, med leti 1959 in 1990, povečalo za 44 odstotkov. Avtor poudarja, da prostovoljno delo združuje posameznike z njihovimi sosedi in kolegi, kar nakazuje na družbeno vključenost. Število prostovoljcev v VB se je močno povečalo, saj podatki kažejo, da se vsaj tretjina vseh prebivalcev ukvarja s prostovoljstvom, kar ima seveda pozitivne posledice na celotno družbo.

Če se vrnem na Banfieldov Montegrano, je ta pravi primer družbe, v kateri tako kot ni zaupanja in socialnega kapitala, tudi ni dobrodelnih organizacij in akcij. Le skupina nun skuša ohraniti obstoječo sirotišnico za deklice v ostankih nekdanjega samostana, prebivalci pa ne prispevajo ničesar v podporo. Samostan razpada, vendar nihče ne ukrepa, čeprav bi delavci lahko v prostem času pomagali (Banfield, 1958).

Tam, kjer ni družbene participacije, povezovanja in medsebojne pomoči, so razmere veliko slabše kot drugod. Participacija, zaupanje, socialni kapital, družbena vključenost in medgeneracijske spremembe so ključ do svetlejši prihodnosti.

7.1 Prostovoljne organizacije v Sloveniji

Podatki raziskave, ki jo je leta 1990 izvedel Inglehart (1997, 190), kažejo, da je Slovenija glede števila ljudi, vključenih v prostovoljne organizacije, na samem dnu lestvice. Kljub temu pa se je situacija močno spremenila. Podatki iz leta 1999 kažejo, da je Slovenija, glede na prostovoljne dejavnosti, v povprečju štirinajstih evropskih držav, vključenih v raziskavo. V tem skoraj desetletju so se članstvo in aktivnosti v prostovoljnih organizacijah podvojile ali celo potrojile. To prav tako nakazuje na pospešeno krepitev civilne družbe. Aktivnost pa narašča tako v egocentričnih organizacijah, (to so tiste organizacije, ki delujejo na področju kulture in rekreacije), kot tudi v alocentričnih organizacijah, ki skrbijo za širše družbene

potrebe, kot so skrb za mladino, starejše in okolje. Upadanje lahko opazimo na področju sindikalne in strankarske aktivnosti, kar pa ne pomeni večje privatizacije prebivalstva. To je posledica odpora do tradicionalnih, hierarhično strukturiranih organizacij, v kateri so anonimne množice, ki jih je danes vse več, podrejene vodilni eliti.

Slovenija se glede participacije v prostovoljnih organizacijah, v primerjavi z drugimi evropskimi državami, uvršča v samo povprečje. Na aktivnost v organizacijah močno vpliva prav zaupanje. Preko stopnje zaupanja pa na vključenost v tovrstne organizacije vpliva tudi izobrazba in tako povečuje tudi generalizirano zaupanje. Večje zaupanje vpliva na bolj množično vključevanje v prostovoljne organizacije (Iglič 2004, 162–3).

8 SKLEP

Za začetek bi rada potrdila svojo hipotezo, da medgeneracijska zamenjava vpliva na spremembe v socialnem kapitalu. Res je, da si avtorji niso enotni, ne le glede povezave med generacijsko zamenjavo in spremembami, niti glede definicije samega socialnega kapitala in drugih vprašanj. Kljub temu sem se skozi diplomsko delo le nekoliko približala odgovorom na vprašanja, ali prihaja do medgeneracijskih sprememb, ali to vpliva na vrednote ter kje se te spremembe kažejo.

Menim, da je socialni kapital, kljub morebitnim slabim posledicam, nujen za delovanje družbe, saj nadomešča naš siceršnji primanjkljaj, pomaga pri reševanju individualnih in kolektivnih problemov ter niža ceno vsakdanjih transakcij. Družba, za katero je značilna generalizirana recipročnost, medsebojno zaupanje in posledično visoka stopnja socialnega kapitala, je zagotovo bolj uspešna in učinkovita, kot nezaupljiva družba, kar je vidno tudi na primeru Italije.

V tekstu se pojavljajo predvsem tri generacije, in sicer dolga generacija, baby boom generacija in generacija X. Vsaka od teh ima lastne vrednote in karakteristike, ki so posledica različnih dogodkov, vplivov in razvoja.

Večina avtorjev si je enotnih, da imajo generacijski učinki večjo težo pri spreminjanju vrednot kot učinki življenjskega cikla. Niso si pa enotni glede upadanja oziroma naraščanja stopnje socialnega kapitala. Putnam ugotavlja, da stopnja socialnega kapitala v ZDA upada, Inglehart in Hall pa ugotavljata ravno obratno. Hall je izvedel številne raziskave v VB, kjer je stopnja socialnega kapitala, po njegovem mnenju, še vedno enaka kot je bila v preteklosti. Putnam meni, da imajo starejše generacije višjo stopnjo zaupanja, družbene vključenosti in socialnega kapitala, kar pa z generacijami, ki jim sledijo, upada. Na upad vplivajo predvsem medgeneracijske spremembe, vendar nikakor ne smemo zanemariti razmer, v katerih so te generacije odraščale. Prav tako pa ne smemo zanemariti tega, da mlajše generacije še vedno ohranjajo zelo močne vezi, ki pa ne segajo več v širšo družbo, ki ji zagotovo zaupajo manj kot starejše. Hall pa meni, da tako povečanje družbene vključenosti kot povečanje družabnosti vplivata na ohranjanje ali porast socialnega kapitala.

Kot sem že omenila, igra zaupanje, po Putnamovem mnenju zelo pomembno vlogo pri oblikovanju socialnega kapitala. Kolektivni upad zaupanja v ZDA v zadnjih desetletjih je prav tako moč pripisati generacijski zamenjavi. Vsako leto vse manj ljudi v ZDA meni, da lahko zaupamo večini ljudi. Majhna izjema pri konstantnem upadanju zaupanja je baby boom

generacija, kjer se je stopnja zaupanja celo dvignila. Nekateri avtorji so mnenja, da je vzrok za to optimizem, upanje na boljšo prihodnost, boljše socioekonomsko stanje in enakomernejša porazdelitev ekonomskih dobrin. Vse naštetu igra namreč pomembno vlogo pri stopnji zaupanja. Inglehart je skozi raziskave ugotovil, da je medosebno zaupanje močno povezano s postmaterialističnimi vrednotami. Glede na to, da stopnja postmaterializma narašča, predvideva, da bo naraščala tudi stopnja medosebnega zaupanja. Prav tako pa vidi povezavo med postmaterializmom in družbeno vključenostjo. Hall je prav tako ugotovil, da postmaterializem in izobrazba vplivata na socialni kapital, kar raziskuje predvsem na primeru vključenosti v prostovoljne organizacije. Rezultati na primeru VB kažejo, da socialni kapital stagnira, kar je posledica pozitivnih dejavnikov (izobrazbe in postmaterializma).

Glede na to, da Slovenija v primerjavi z Ameriko beleži drugačne rezultate, bi lahko porast zaupanja po letu 1990 pripisali prav zgoraj omenjenim faktorjem, in sicer upanju na boljšo prihodnost, optimizmu, enakomerni porazdelitvi dobrin in boljšim socioekonomskim razmeram. Kljub temu da zaupanje v Sloveniji še vedno postopno narašča, je zanjo značilna zelo nizka stopnja zaupanja v soljudi.

Do medgeneracijskih sprememb prihaja, ko so generacije socializirane pod drugačnimi pogoji od tistih, ki so izoblikovali prejšnje generacije. Življenje v blaginji spodbuja razvoj postmaterialističnih vrednot, življenje v pomanjkanju pa materialističnih vrednot. Zato lahko rečemo, da so medgeneracijske spremembe rezultat razlik v socializaciji mlajših Evropejcev, ki so odraščali v času relativne blaginje, in starejših, ki so odraščali v času pomanjkanja. Postmaterialistične vrednote se razvijajo, ko ekonomska varnost omogoča ljudem doseg višjih ciljev, zato se je v razvitih državah odstotek postmaterialistov povečal, kar pa ne velja za države v razvoju in nerazvite države. Slovenija prav tako sodi med države z velikim številom postmaterialistično usmerjenih ljudi.

Kljub temu, da je mlajše generacije zaznamoval upad družbene vključenosti, pa podatki v zadnjem desetletju kažejo velik porast prostovoljnih organizacij. Enako velja tudi za Slovenijo, kjer se je participacija v prostovoljnih organizacijah potrojila. To se ujema tudi z ugotovitvami, da je prišlo do premika od »množic, obrnjenih k elitam«, k tistim, ki jim oporekajo, in da so nekonvencionalna dejanja čedalje bolj pogosta.

Kot je iz diplomskega dela razvidno, smo nenehno priča spremembam. Te so posledica tako medgeneracijskih sprememb kot tudi učinkov življenjskega cikla. Glede na prebrano literaturo sem mnenja, da so medgeneracijske spremembe v socialnem kapitalu zagotovo prisotne ter da vplivajo tako na stopnjo zaupanja, participacije, kot samega socialnega kapitala. Sicer je težko

predvideti, v katero smer se bo stopnja socialnega kapitala premikala, vendar menim, da je višanje socialnega kapitala bistveno za razvoj družbe.

9 LITERATURA

Abramson, Paul R. in Ronald Inglehart. 1992. Generational Replacement and Value Change in Eight West European Societies. *British Journal of Political Science* 22 (2). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/194059.pdf?acceptTC=true> (3. avgust 2010).

--- 1994. A comment on Duch and Taylor's »Postmaterialism and the Economic Condition«. *American Journal of Political Science* 38 (3): 797–814.

Banfield, Edward. 1958. *Moral Basis of a Backward Society*. New York: Free Press.

Coleman, James. 1988. Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology* 94. Dostopno prek: <http://econ.tau.ac.il/papers/publicf/Zeltzer2.pdf> (5. avgust 2010).

Deth, Jan W. in Sonja Zmerli. 2010. Introduction: Civicness, Equality, and Democracy—A “Dark Side” of Social Capital?. *American Behavioral Scientist* 53 (5). Dostopno prek: <http://abs.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/content/53/5/631.full.pdf+html> (3. avgust 2010).

Fukuyama, Francis. 2000. *Povjerenje: društvene vrline i stvaranje blagostanja*. Zagreb: Izvori.

Hall, Peter A.. 1999. Social Capital in Britain. *British Journal of Political Science* 29 (3). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/194145.pdf> (10. september 2010).

Iglič, Hajdeja. 2004. Dejavniki nizke stopnje zaupanja v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 20 (46–47): 149–175.

Inglehart, Ronald. 1971. The Silent Revolution in Europe. Intergenerational Change in Post-Industrial Societies. *The American Political Science Review* 65 (4). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/27644415.pdf> (1. avgust 2010).

--- 1997. *Modernization and Postmodernization: cultural, economic, and political change in 43 societies*. New Jersey: Princeton University Press.

Inglehart, Ronald in Christian Welzel. 2005. *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press.

Kunreuther, Frances. 2003. The Changing of the Guard: What Generational Differences Tell us about Social-Change Organizations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 32 (3). Dostopno prek: <http://nvs.sagepub.com/content/32/3/450.full.pdf+html> (1. avgust 2010).

Malnar, Brina. 2004. Vrednotenje pomena politike in problem nizkega zaupanja v slovenskem prostoru. V *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči*, ur. Brina Malnar in Ivan Bernik, 131–154. Dokumenti SJM. Ljubljana: Fakulteta za družbena vede.

Putnam, Robert. 1993. *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.

Putnam, Robert, Robert Leonardi in Raffaella Y. Nanetti. 2000. *Bowling Alone*. New York: Simon&Schuster Paperbacks.

Rimac, Ivan in Aleksandar Štulhofer. 2004. Koliko je EU daleko? Sociokulturne vrijednosti, gospodarska razvijenost i politička stabilnost kao čimbenici povjerenja u EU. V *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi ekonomske i pravne prilagodbe*, ur. K. Ott, 287-312. Zagreb: Institut za javne financije.

Rus, Veljko in Niko Toš. 2005. *Vrednote Slovencev in Evropejcev*. Dokumenti SJM. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Sun, Jiaming in Xun Wang. 2010. Value differences between generations in China: a study in Shanghai. *Journal of Youth Studies* 13 (1): 65–81.

Uslaner, Eric M. 2002. *The Moral Foundations of Trust*. New York: Cambridge University Press.

Woodruff, Julia N.. 2010. Understanding and patience is key to managing multi generation farm. *Farm and Dairy*, 8. april. Dostopno prek: <http://www.farmanddairy.com/columns/dairy-excel/understanding-and-patience-is-key-to-managing-multi-generationfarm/14658.html> (10. avgust 2010).